

УДК 502.17:33

Ю. О. Сологуб

аспірант Інституту агроекології і природокористування
НААН, м. Київ

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЛІКАРСЬКОГО РОСЛИННИЦТВА

У статті досліджено сучасний стан лікарського рослинництва в Україні, та його взаємозв'язок з іншими галузями національної економіки. Виявлено основні проблеми еколого-економічного характеру вирощування лікарських рослин, збору дикорослих трав, охорони зникаючих видів. Досліджено сутність збалансованого розвитку лікарського рослинництва, виявлено основні його пріоритетні напрями. Розглянуто глобальні тенденції, розвиток та перспективи принципів збереження та сталого використання лікарських рослинних ресурсів, що забезпечує їх поступове відновлення. Досліджено екологічні, економічні та соціальні фактори впливу та обґрунтовано необхідність переходу лікарського рослинництва в Україні на принципи збалансованого розвитку.

Ключові слова: збалансований розвиток, лікарське рослинництво, економічні важелі, екологічна стабільність, об'єми виробництва, інноваційні технології, регіональний розвиток.

Solohub Yu. STRATEGIC DIMENSIONS OF BALANCED DEVELOPMENT OF MEDICINAL PLANT INDUSTRY

The paper researches the current condition of medicinal plant industry in Ukraine and its connection with other branches of national economy. Major problems of ecological and economic nature in terms of medicinal plant growing, collection of wild grasses and protection of disappearing species are outlined. The nature of the balanced development of medicinal plant industry is examined and its priority directions are found. Global tendencies, development and perspectives of the principles of maintenance and sustainable use of medicinal plants' resources ensuring its gradual revival are researched. Ecological, economic and social factors of influence are examined and the need to transfer the medicinal plant industry in Ukraine to the principles of balanced development is emphasized.

Keywords: sustainable development, medicinal plant industry, economic instruments, environmental sustainability, production volumes, innovative technologies, regional development.

В умовах сьогодення лікарське рослинництво займає низку важливих сфер господарювання національної економіки. Найвагоміше місце тут належить сектору сільського господарства, адже вирощування і культивування лікарських рослин вимагає особливого агротехнологічного підходу, принципів екологічної безпеки та науково-обґрунтованих виробничих процесів. Кожному регіону властиві свої специфічні проблеми розвитку лікарського рослинництва, що пов'язано з природно-кліматичними, економічними, торгівельними, соціокультурними особливостями, які більшою мірою визначають напрям господарської діяльності регіону, пріоритетні сфери еколого-економічної діяльності, а це в свою чергу визначає тут роль і місце лікарського рослинництва. Тобто такі фактори як екологічна та економічна спроможність, зональність культур та соціальна зацікавленість являються первинними критеріями регіонального розвитку лікарського рослинництва. Це все зумовлює своєрідність цілей, завдань і засобів їх вирішення, за умови дотримання пріоритетів загальнодержавного значення, зокрема забезпечення збалансованого розвитку.

Забезпечення збалансованого розвитку є надзвичайно складним завданням, що вимагає системного підходу і передбачає узагальнення елементів економічного, екологічного та соціального розвитку в довгостроковому періоді [1].

Питанням збалансованого розвитку приділяють увагу такі вчені як Ю. Туниця, М. Хвесик, М. Шершун, О. Дребот, М. Бобко, О. Шкуратов, Т. Черничко, І. Лицур, та ін. Сучасний стан лікарського рослинництва досліджували Т. Мірзоева, О. Дем'янюк, А. Швець. Еколого-економічні особливості його розвитку вивчали А. Бойко,

О. Фурдичко, Є. Черкашина, В. Комарніцький, О. Губаньов, Н. Куценко; Ю. Никитюк, І. Дорошкевич, Б. Семак вивчали ринок лікарських рослин. Проте реальні перспективи та напрями збалансованого розвитку лікарського рослинництва залишаються не вивченими та є актуальними в умовах сучасної державної імплементації стратегій збалансованого розвитку.

Метою статті є обґрунтування організаційно-економічних умов для ефективного розвитку лікарського рослинництва шляхом підтримки та забезпечення збалансованого розвитку.

Оскільки лікарське рослинництво є однією з категорій АПК, збалансований його розвиток відіграє важливу роль у питаннях еколого-економічного розвитку національної економіки країни. Це пов'язано і з тим, що значна частка лікарських рослин відноситься до важливих сільськогосподарських культур, деякі з них використовують у проміжній сівозміні. Не менш важливим є те, що в Україні вирощуються лікарські рослини за технологіями органічного виробництва (кропива дводомна, ромашка лікарська, кропива собача (пустирник), меліси трава, листя подорожника, календула лікарська, ехінацеї трава, насіння льону, м'ята перцева, череда, шавлія) та успішно реалізуються на міжнародному ринку. Лікарські рослини мають своє місце і серед кормових культур, є ті, що спеціально додаються до кормів з лікувально-профілактичною метою.

Зокрема, з групи культивованих та інтродукованих лікарських рослин 32 види належать до сільськогосподарських культур, 29 – до фруктово-ягідних, понад 150 видів вирощують як лікарську сировину у спеціалізованих господарствах, інші – інтродуковані у ботанічних садах та парках [2]. Частина інтродукованих видів застосовують в озелененні та як захисні

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

насадженнях. Значну кількість лікарських рослин вирощують у спеціалізованих та присадибних господарствах. Також, більша частина лікарських рослин є медоносами (мед з таких рослин володіє відповідними лікувальними властивостями). З метою декору, лікарські рослини використовують і в ландшафтному дизайні.

Окрім культивованих лікарських рослин – є і дикорослі, основна частка яких збирається, заготовлюється лісовими господарствами та безпосередньо жителями сусідніх територій. Даний сектор лікарських рослин належить до недеревних ресурсів лісу, є незамінним компонентом рослинного світу та потребує контролю за їх вичерпністю. Частина таких рослин відносяться до зникаючих видів. Серед загальної кількості дикорослих лікарських рослин (1975 видів) лише 486 видів мають ресурсну цінність, тобто формують ресурсо-значущі масиви на великих площах (більше 1 га) чи мають значне поширення в Україні. Серед них є лікарські рослини, ресурси яких достатні для задоволення наявного попиту на сировину. Однак нині їх кількість зменшується, тому обсяги використання підлягають жорсткому регламентуванню.

Лікарське рослинництво безпосередньо пов'язане зі сферою переробної галузі, зокрема у таких напрямках як: виробництво харчових продуктів, напоїв, текстильне виробництво, виробництво хімічних речовин і хімічної продукції, виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів та ін.

У сфері охорони навколишнього природного середовища, лікарське рослинництво приймає участь у процесі фітомеліорації, рекреаційної діяльності та ін.

Таким чином, дане багатогранне функціонування лікарського рослинництва свідчить про його значимість у розвитку національної економіки, а сучасна взаємозалежність еколого-економічного потенціалу держави гармонічно обґрунтовує збалансований розвиток даної галузі.

Підвищення економічних переваг, досягнення

цілей і пріоритетів збалансованого розвитку неможливо без формування сукупності різноманітних видів інвестиційно привабливих проектів у сфері природокористування, розробки дієвих механізмів їх підготовки і реалізації, всебічної оцінки наслідків щодо їх упровадження, визначення економічних, соціальних, екологічних результатів [3].

У Пріоритетах національної стратегії збалансованого (сталого) розвитку України [4], збалансований розвиток розглядається як такий розвиток регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які відзначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх і майбутніх поколінь. Збалансований розвиток лікарського рослинництва тут можна розглядати як процес структурної перебудови та зрушень в контексті національної економіки держави, що забезпечує потреби збалансованого розвитку промислового виробництва, соціальної сфери, людських ресурсів та навколишнього середовища.

В економічній науці екологічно спрямований як інвестиційний, так інноваційний розвиток у цілому розглядається як процес господарювання, що ґрунтується на безперервному пошуку і використанні нових способів та сфер реалізації потенціалу національної економіки, регіону та підприємства в мінливих умовах зовнішнього середовища, які спрямовані на досягнення позитивних зрушень, пов'язаних з упровадженням екологічних інновацій, та сприяють зростанню соціального та еколого-економічного ефекту [3].

Тому з метою забезпечення досліджуваної галузі сучасним нормативам та вимогам збалансованого розвитку держави [5], можна виділити наступні пріоритетні напрями збалансованого розвитку лікарського рослинництва:

- забезпечення екологічної стабільності;

Рис. 1. Основні напрями збалансованого розвитку лікарського рослинництва

- покращення економічної ситуації в регіонах та в країні в цілому;
- розвиток сільських територій (див. рис. 1).

З метою розв'язання екологічних, економічних та соціальних проблем лікарського рослинництва, підвищення рівня економічного потенціалу, продуктивності, прибутковості і, як наслідок, створення умов для його збалансованого розвитку, слід виділити основні його проблеми:

- ускладнена економічна ситуація в країні, слабка взаємодія селян та підприємств з переробки та реалізації продукції лікарського рослинництва, слабкою міжгалузевою кооперацією;
- відсутність правових та економічних механізмів стимулювання запровадження природозберігаючих технологій;
- відсутність налагодженого механізму безперервної реалізації сировини у зв'язку з некородниваністю та проінформованістю підприємств-виробників.

Як бачимо, збалансований розвиток лікарського рослинництва передбачає врахування екологічної, економічної та соціальної сфер. Практично вже немає ділянок територій не залучених людиною в економічну діяльність. Зараз вже ми маємо справу з соціально-еколого-економічними системами (СЕЕС). СЕЕС складається з трьох підсистем: екологічної, економічної та соціальної, які тісно взаємопов'язані і впливають одна на одну [6]. Всі елементи в системі є рівнозначні проте координуюча роль належить людині.

Економічна складова тут передбачає державну підтримку (пільгове кредитування, спрощення податкових стягнень, асигнування та ін.), інвестиції, удосконалення системи продажу лікарської рослинної сировини з урахуванням пріоритетного забезпечення сировиною вітчизняного виробника, забезпечення переходу на європейські стандарти.

Зокрема, реальний стан виробництва лікарських рослин, згідно Державної служби статистики України [7] у 2017 р. знизився на 25 тис. тон, у порівнянні з 2016 роком, і становив 41,3 тис. тон (рис. 2). Що великою мірою пов'язано з перенасиченням ринку на лікарську рослинну сировину, значна частка якої не відповідає стандартам якості та має низьку ціну. В таких умовах, з кожним роком український виробник переорієнтовується на зовнішній ринок, виробляючи якісний продукт лікарського рослинництва, та за високими цінами його реалізуючи. В той же час держава втрачає власного виробника якісної лікарської сировини.

Соціальною складовою збалансованого розвитку лікарського рослинництва є залучення до вирощування лікарських рослин сільського населення, інформування щодо особливостей технологій вирощування, об'єднання з науково-дослідними установами, виробниками, та підприємствами-переробниками лікарських рослин; переспрямування виробників та споживачів на власну якісну продукцію. Підтримка ініціатив сільського та

міського населення щодо вирощування лікарських та ароматичних рослин повинні передбачає допомогу від установ надаючи адекватні напрями вдосконалення грантів та доступ до кредитних ресурсів.

До екологічної складової належить догляд за посівами лікарських рослин, дикоростучими культурами з такою інтенсивністю, щоб підтримувати їх біорізноманіття, продуктивність, відновлювальну здатність, життєвість та їх потенціал до виконання тепер і у майбутньому всіх притаманних їм екологічних, економічних і соціальних функцій, не викликаючи при цьому пошкодження інших екосистем, є основні передумови збалансованого розвитку лікарського рослинництва. Для сталого використання лікарських рослинних ресурсів необхідно належним чином брати до уваги як стратегії збереження (наприклад, практика індивідуальної підтримки та практики вирощування) та управління ресурсами (наприклад, належна сільськогосподарська практика та рішення щодо сталого використання) [8].

Тому, для забезпечення збалансованого розвитку лікарського рослинництва постає ряд важливих еколого-економічних завдань:

- екологізація виробництва, або відповідність вимогам GASP;
- охорона зникаючих видів лікарських рослин;
- координація співробітництва з іншими галузями національної економіки;
- інституціоналізація лікарського рослинництва;
- державне стимулювання вирощування якісної продукції;
- кооперація спеціалізованих підприємств різних

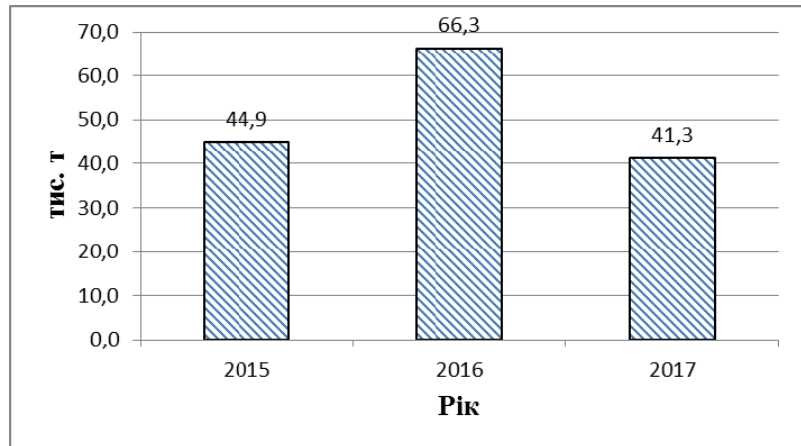

Рис. 2. Обсяги виробництва лікарських рослин, тис. тонн

форм власності та взаємоінформованість щодо поточного виробництва;

- залучення місцевих сільських жителів до вирощування лікарських рослин.

Реалізація поставлених завдань сприятиме забезпеченню збалансованому розвитку лікарського рослинництва, збільшенню площі, зайнятих під лікарськими рослинами, збереженню біорізноманіття, створенню більш сприятливих умов для розвитку підприємництва, створенню нових робочих місць, зменшенню загрози деградації земель, зростанню частки продукції лікарського рослинництва у ВВП; зростанню інвестицій у галузь лікарського рослинництва, а також гармонізації норм ведення лікарського рослинництва України до відповідних критеріїв Європейського Союзу.

Отже, аналіз сучасного стану лікарського рослинництва свідчить про наявність значної прогалини у процесах виробництва, логістики, екологічного менеджменту, сертифікації та інших фінансово-організаційних аспектах, вирішення яких сприятиме розвитку екологізації сільського господарства, розвитку сільських територій, стабілізації об'ємів вирощування лікарських рослин та врегулювання ринкових відносин щодо продукції лікарського рослинництва.

Важливими передумовами переходу лікарського рослинництва на збалансований розвиток є необхідність забезпечення балансу між екологічними, економічними та соціальними функціями збалансованого ведення лікарського рослинництва; удосконалення системи ведення лікарського рослинництва.

Список використаних джерел

1. Черничко Т. В. Забезпечення збалансованого розвитку економічної системи в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки / Т. В. Черничко, С. Ф. Черничко // Економіка та суспільство. – 2016. – №3. – С. 103-108.
2. Ресурсознавство лікарських рослин: навч. посіб. для студ. вищ. фармацев. навч. закл. / Б. М. Зузук, Л. Б. Зузук. – Вінниця: Нова кн., 2009.
3. Дребот О. І. Напрями інвестиційно інноваційного механізму збалансованого природокористування / О. І. Дребот, А. Я. Гадзало // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 19, Ч. 1. – С. 118.
4. Пріоритети національної стратегії збалансованого (сталого) розвитку України: погляд НУО / Г. Б. Марушевський, П. Г. Павличенко, Т. В. Тимочко. – Київ, 2002.
5. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»: від 21 грудня 2010 року №2817-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. Ст. 218.
6. Дребот О. І. Сталій розвиток чи еколого-економічна безпека? / О. І. Дребот // III-й Всеукраїнський з'їзд екологів з міжнародною участю. – 2011. – С. 21-24.
7. Офіційний інтернет-сайт Державної служби статистики України. – 2017. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Challenges Militating against Sustainable Economic Development Potential of African Aromatic, Beverage and Medicinal herbs: A South African Perspective / S. Unati, N. Mpumelelo, N. Wonder, A. A. Michael, F. N. Mudau // Indian journal of pharmaceutical education and research. – 2016. – Vol. 50(1). – Pp. 80-89.

References

1. Chernychko, T. V., & Chernychko, T. V. (2016). Zabezpechennya zbalansovanoho rozvytku ekonomichnoyi systemy v konteksti pidvyshchennya rivnya konkurentospromozhnosti natsional'noyi ekonomiky [Ensuring a balanced development of the economic system in the context of increasing the competitiveness of the national economy]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and Society*, 3, 103-108. [in Ukrainian].
2. Zuzuk, B. M., & Zuzuk, L. B. (2009). Resursoznavstvo likars'kykh roslyn [Resource knowledge of medicinal plants] (Tutorial for medical universities). Vinnytsya: New Book. [in Ukrainian].
3. Drobot, O. I., & Hadzalo, A. Ya. (2016). Napryamy investytsiyno innovatsiynoho mekhanizmu zbalansovanoho pryrodokorystuvannya [Areas of investment innovative mechanism of balanced nature management]. In *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnogo universytetu [Scientific Herald of Kherson State University]*: Vol. 19(1): pp. 118 [in Ukrainian].
4. Marushevskyy, H. B., Pavlychenko, P. H., & Tymochko, T. V. (2002). Priorytety natsional'noyi stratehiyi zbalansovanoho (staloho) rozvytku Ukrainy: pohlyad NUO [Priorities of the national strategy of balanced (sustainable) development of Ukraine: the view of the NGO]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Supreme Council of Ukraine (2010). Pro Osnovni zasady (stratehiyu) derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky Ukrainy na period do 2020 roku [On basic principles (strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine till 2020]: Law of Ukraine, adopted on 2010, December 21, 2817-VI. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy – The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 26, art. 218. [in Ukrainian].
6. Drobot, O. I. (2011). Stalyy rozvytok chy ekoloho-ekonomichna bezpeka? [Sustainable development or environmental and economic security?]. In *III Vseukrayins'kyy z'yizd ekolohiv z mizhnarodnoyu uchastyu [III All-Ukrainian Congress of Ecologists with International Participation]*: pp. 21-24 [in Ukrainian].
7. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2017). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Unati, S., Mpumelelo, N., Wonder, N., Michael, A. A., & Mudau, F. N. (2016). Challenges Militating against Sustainable Economic Development Potential of African Aromatic, Beverage and Medicinal herbs: A South African Perspective. *Unati. Indian journal of pharmaceutical education and research*, 50 (1), 80-89.